

بهار قرآن و عرفان نگاهی به اعمال عبادی و عرفانی ماه مبارک رمضان

<?xml encoding="UTF-8?>

مقدمه

در این باب روایات فراوانی وارد گردیده است.

پیامبر اکرم (ص) در عظمت و شرافت این ماه عزیز، در خطبه معروف خویش فرمود: «ایها الناس! انه قد أقبل الیکم شهر الله بالبركة و الرحمة و المغفرة، شهر هو عند الله افضل الشهور، و ایامه افضل الأيام، و لیالیه افضل اللیالی، و ساعاته افضل الساعات، و هو شهر دعیتم فيه الي ضیافة الله، و جعلتم فيه من اهل کرامة الله...»؛ (1) یعنی: مردم! ماه خدا با برکت و رحمت و بخشش گناهان نزدیک است؛ ماهی که نزد خدا برترین ماهها، روزهایش برترین روزها، شبهایش بهترین شبها و ساعت‌های آن بهترین ساعت‌ها است؛ ماهی که در آن به میهمانی خدا دعوت شدید و شما را در این ماه از کسانی قرار داده‌اند که شایسته کرامت خدا هستند...» (2)

عبدالله بن عباس از پیامبر اکرم (ص) درباره فضیلت ماه رمضان و فواید بی شمار آن برای امت اسلام، روایتی نقل کرده است، که انسان را به شگفتی وامی‌دارد. آن حضرت در فرازی از این حدیث شریف فرمود: «و ان لله تعالی فی آخر کلّ يوم من شهر رمضان عند الافطار ألف عتیق من النار، فاذا كانت لیلة الجمعة و يوم الجمعة، أعتق فی کلّ ساعة منهما ألف عتیق من النار، و کلّهم قد استوجبا العذاب، فاذا کان فی آخر يوم من شهر رمضان أعتق الله فی ذلک اليوم بعدد ما أعتق من أوّل الشهر الي آخره؛ (3) خداوند متعال در آخر هر روز از ماه رمضان، به هنگام افطار یک میلیون نفر را و در شب جمعه و روز جمعه (در این ماه شریف) در هر ساعت، یک میلیون نفر را که همگی سزاوار آتش جهنم‌اند، از آتش آزاد می‌کند و هنگامی که آخرین روز ماه رمضان فرا رسد، در آن روز به تعداد کسانی که از اول تا آخر ماه رمضان آزاد کرده است، بندگان گناهکار خویش را از آتش جهنم آزاد می‌کند.»

امیرمؤمنان علی بن ابی طالب (ع) در حدیثی فرمود: نگویید رمضان؛ زیرا نمی‌دانید رمضان چیست؛ و اگر کسی گفت، باید برای کفاره آن، صدقه دهد و روزه بگیرد. بلکه همانطوری که خداوند متعال فرموده است بگویید: ماه رمضان. (4)

فضیلت و موقعیت ماه مبارک رمضان، بیش از آن مقداری است که ما بتوانیم در این مقال بیان کنیم و بدین جهت به همین مقدار بسنده کرده و در این جا تنها به برخی از اعمال عبادی و عرفانی آن اشاره می‌کنیم:

1 - پیش از ورود به ماه مبارک رمضان

آمادگی ورود به ماه خدا و پیدا کردن لیاقت و صلاحیت روحی و روانی جهت حضور در ضیافت الهی در این ماه عزیز، بسیار مهم و قابل توجه است و مؤمنان و عارفان نباید از آن غافل بمانند. در این باب توصیه و تذکراهایی از سوی معصومین و اولیای ما وارد شده است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم :

الف - آماده کردن روح و روان

باید روح و روان خود را با دعا، استغفار، تلاوت قرآن کریم، توبه و انابه پذیرای این مهمانی بزرگ بنماییم. عبدالسلام بن صالح هروی، معروف به ابا صلت گفت : در آخرین جمعه ماه شعبان برمولايم امام رضا (ع) وارد شدم و آن حضرت درباره ورود به این ماه و آمادگی درک آن، به من چنین فرمود : «يا اباالصلت انّ شعبان قد مضي اكثره و هذا آخر جمعة فيه، فتدارك فيما بقي تقصيرك فيما مضي منه، و عليك بالاقبال علي مايعنيك، و اكثر من الدعاء والاستغفار و تلاوة القرآن، و تب الي الله من ذنوبك، ليقبل شهر رمضان اليك و انت مخلص لله عزوجلّ، ولا تدعن امانة في عنقك الا اديتها، وفي قلبك حقدا علي مؤمن الا نزعته، ولا ذنباً انت مرتكبه الا اقلعت عنه، واتق الله و توكل عليه في سرک امرک و علانيتک» «ومن يتوكل علي الله فهو حسبه ان الله بالغ امره قد جعل لكل شيء قدراً» (5) و اكثر من ان تقول فيما بقي من هذا الشهر : «اللهم ان تكن غفرت لنا فيما مضي من شعبان فاغفر لنا فيما بقي منه» فان الله تبارک و تعالي يعتق في هذا الشهر رقاباً من النار لحرمة شهر رمضان (6) اي ابا صلت! بیشتر شعبان گذشت و این آخرین جمعه آن است؛ کوتاهی گذشته خود را در این ماه جبران کن، بسیار دعا و استغفار کن و خیلی قرآن بخوان؛ و از گناهانت توبه کن، تا وقتی ماه رمضان می‌آید مخلص برای خدا باشی و هیچ امانتی بگردنت نباشد مگر این که آن را رد کنی و هیچ کینه‌ای از مؤمنی در دلت نباشد مگر این که آن را از بین ببری و از هر گناهی که انجام می‌دهی، دست برداری، تقوای خدا را پیشه کن و در نهان و آشکارا به او توکل کن «و کسی که به خدا توکل کند برای او کافی خواهد بود» و در باقی مانده این ماه، این دعا را زیاد تکرار کن : «خدایا ! اگر در این مدت که از شعبان گذشته، ما را نبخشیده‌ای، در مدتی که از آن مانده است ما را بیامرز» زیرا خداوند متعال به احترام ماه رمضان، در این ماه افراد زیادی را از آتش رها می‌کند. (7)

از امام علی بن ابی طالب (ع) نیز روایت شده است : «عليکم في شهر رمضان بالاستغفار والدعاء، اما الدعاء فيدفع عنکم البلاء، واما الاستغفار فيمحو ذنوبکم.» (8)

ب - وصل شعبان به رمضان

می‌توان با روزه گرفتن آخرین روزه‌های ماه شعبان، این ماه را به ماه رمضان وصل و ثواب روزه هردو ماه را دریافت کرد. از امام جعفر صادق (ع) روایت شد : «من صام ثلاثه ايام من آخر شعبان و وصلها بشهر رمضان، كتب الله له شهرين متتابعين» (9) هرکه سه روز آخر ماه شعبان را روزه بگیرد و آن را به روزه ماه رمضان وصل نماید، خداوند متعال ثواب دوماه روزه پشت سرهم (هردو ماه شعبان و رمضان) را برای وی منظور می‌نماید.

ج - خواندن دعاهای وارده

سید بن طاووس (ره) در اقبال الاعمال گفت : ما از طرق متعدد به این روایت دسترسی پیدا کردیم که امام صادق (ع) در آخرین شب ماه شعبان و در شب اول ماه رمضان، این دعا را می‌خواند : «اللهم انّ هذا الشهر المبارك، الذي انزلت فيه القرآن، وجعلته هدي للناس و بيّات من الهدي والفرقان قد حضر، فسلمنا فيه و سلمنا منه، و سلمه لنا و تسلمه منا، في يسر منك و عافيه...» (10)

د - زیارت امام حسین (ع)

براساس روایات متعدد، زیارت حضرت اباعبد الله الحسین (ع) در این ماه عظیم ثواب فراوانی دارد. از جمله در روایتی از امام جعفر صادق (ع) آمده است : زیارت امام حسین (ع) در یکی از شب‌های اول، پانزده و آخر ماه رمضان، موجب عفو و ریزش گناهان انسان می‌گردد و ثواب حج و عمره را برای وی در پی خواهد داشت. (11) و در حدیثی دیگر فرمود : «من زار قبر الحسین (ع) في شهر رمضان و مات في الطريق، لم يعرض و لم يحاسب و يقال له : ادخل الجنة آمناً» (12) هرکه قبر اباعبدالله الحسین (ع) را در ماه رمضان زیارت کند و در این راه بمیرد (در روز قیامت) جلوی‌ش گرفته نمی‌شود و از او بازخواست نمی‌گردد و به وی گفته می‌شود : با کمال امنیت و آرامش وارد بهشت شوید.

ه - شناخت هلال رمضان

یکی از وظایف مؤمنان و روزه گیران شناخت هلال رمضان است، تا روز بعد را به عنوان اولین روز ماه مبارک رمضان روزه بگیرند. برای شناخت هلال رمضان، راه‌های فنی و روایی مختلفی وجود دارد که در این بحث، جای پرداختن به آن‌ها نیست. برخی از علما و دانشمندان شیعه، از جمله سید بن طاووس (ره) در الاقبال و شیخ کلینی (ره) در الکافی به بعضی از آن‌ها اشاره کرده‌اند. (13)

و - دعای رؤیت هلال

از سنت‌های رایج مؤمنان در آخرین دقایق آخرین روز ماه شعبان، رؤیت هلال رمضان و خواندن دعای مأثوره است. در این باره دعا‌های زیادی وارد شده است. از جمله این دعاء که از رسول خدا (ص) روایت شده است : «اللهم اهله علينا بالامن والايمان، والسلامة والاسلام، والعافية المجله ودفع الاسقام، والرزق الواسع، والعون علي الصلاة والصيام والقيام و تلاوة القرآن . اللهم سلمنا لشهر رمضان، و تسلمه منا و سلمنا فيه، حتي ينقضي عنا شهر رمضان، و قد عفوت عنا و غفرت لنا و رحمتنا.» (14)

2 - اعمال مشترک ماه مبارک رمضان

الف - خواندن دعا و مناجات دعاها و مناجات

فراوانی از امامان معصوم (ع) در این ماه وارد شده است که به طور مشترک در تمامی این ماه می‌توان خواند.

مانند دعای : اللهم ارزقني حج بيتك الحرام...، پس از هر نماز واجب؛ دعای : يا علي يا عظيم، يا غفور يا رحيم...؛ پس از هر نماز واجب؛ دعای : «اللهم ادخل علي اهل القبور السّرور...» پس از هر نماز واجب و دعای : اللهم لك صمت و علي رزقك افطرت و عليك توكلت فتقبل مني، به هنگام افطار. (15)

ب - خواندن قرآن

ماه رمضان، ماه نزول قرآن است. بدین لحاظ سفارش فراوان در خواندن قرآن و تدبر و تفکر در آن شده است و چه خوب است که مؤمنان در هرچند روز، و حتی در هرروز یک ختم قرآن نمایند. امام محمد باقر (ع) در روایتی فرمود : لكل شيء ربيع، و ربيع القرآن شهر رمضان؛ (16) برای هرچیزی بهار است، و بهار قرآن ماه رمضان می‌باشد. برخی از ائمه اطهار (ع) در این ماه، چهل ختم قرآن و حتی گاهی زیادتراً از آن انجام می‌دادند. (17)

ج - ذکر استغفار و گفتن «لا اله الا الله» و صلوات فرستادن بر محمد و آل محمد (ص). (18)

د - صدقه دادن و افطار دهی به روزه داران

اگر چه به چند دانه خرما و یا شربت‌ی از آب باشد. پیامبر اکرم (ص) در روایتی فرمود : «من فطر في هذا الشهر مؤمناً صائماً، كان له بذلك عند الله عزّو جلّ عتق رقبة مؤمنة، و مغفرة لما مضى من ذنوبه. فقل : يا رسول الله ليس كلنا نقدر ان نفطر صائماً؟ فقال : انّ الله تبارك و تعالي كريم يعطي هذا الثواب منكم من لم يقدر الاّ علي مذقة من لبن يفطر بها صائماً، او شربة من ماء عذب، او تميرات لايقدر علي اكثر من ذلك.» (19)

ه - خواندن نمازهای مستحبی ماه رمضان

فرصت مناسبی برای نماز و راز و نیاز بامعبود محبوب است، به ویژه قضای نمازهای واجب فراموش شده و یا ترک شده. هم چنین بجا آوردن نمازهای مستحبی فراوانی که برای این ماه تعیین شده است. مانند خواندن هزار رکعت نماز در مجموع این ماه شریف. بدین گونه که در دهه اول و دهه دوم در هر شبی بیست رکعت خوانده شود، که هر دو رکعت به یک سلام باشد؛ که هشت رکعت آن را پس از نماز مغرب و دوازده رکعت آن را پس از نماز عشاء به جا آورد.

در دهه سوم، در هر شبی سی رکعت، به مانند شب های دهه اول و دهه دوم، که مجموع آنها، هفتصد رکعت می‌گردد و باقی مانده را که سیصد رکعت می‌باشد در سه شب قدر، و هر شبی یکصد رکعت به جا آورد. (20)

گفتنی است، که این نماز، غیر از نمازهای مستحبی معمولی، مانند غفیله و نافله است، که آنها نیز به جای خویش اقامه گردند.

و - صله رحم و دیدار از والدین و فامیلان نزدیک و زیارت برادران مؤمن.

ز- زیارت معصومین (ع)، به ویژه امیرمؤمنان (ع) و امام حسین (ع). (21)

ح - اعتکاف در تمام ایام ماه مبارک رمضان

به خصوص در دهه سوم این ماه شریف، اعتکاف در مساجد از سنت می‌باشد. (22)

به هر روي، اين ماه، ماه عبادت و بندگي در درگاه خدای سبحان است و بزرگان و پیشوایان معصوم ما براي آن اهمیت ویژه‌اي قایل بوده و حساب خاصی براي آن باز می‌نمودند. در روایتی از امام صادق (ع) آمده است : «کان علي بن الحسين (ع) اذا کان شهر رمضان لم يتکلم الا بالدعاء، والتسبیح، والاستغفار، والتکبیر فاذا افطر قال : اللهم ان شئت ان تفعل فعلت؛» (23) امام زین العابدین (ع) سیره‌اش به این بود هرگاه ماه رمضان می‌رسید، سخنی نمی‌گفت مگر به دعاء، تسبیح، استغفار و تکبیر. همین که وقت افطار می‌رسید می‌گفت : خدایا اگر بخوای (چیزی را) انجام دهی می‌دهی.

آنان که معصوم و پاک و پاکیزه سرشت بودند چنین رفتار و کرداری داشتند، ماهی که جایز الخطا و پرونده اعمالمان سنگین و تیره است، باید بیشتر به فکر خود بوده و از فیوضات ارزشمند این ماه شریف بهره فراوان تری ببریم و لذا هرچه می‌توانیم باید تلاش و کوشش کنیم و ذخیره‌ای از این ماه برای آخرت خویش تهیه کرده و خود را از گمراهی و ارتکاب به معصیت دور نگه داریم.

3 - اعمال لیالی قدر

شب های قدر (نوزدهم، بیست و یکم و بیست و سوم ماه رمضان) شب‌های بزرگ و شریف سال است و در تمامی سال، شبی به عظمت و فضیلت آن‌ها نمی‌رسد و عمل عبادی در این شب، بهتر از عمل در هزار ماه است و در چنین شبی قرآن کریم بر پیامبر اکرم (ص) نازل گردید و قلب شریف آن حضرت با انوار آیات الهی منور گردید. هم چنین در شب قدر، تقدیر امور سال از سوی پروردگار متعال انجام می‌گیرد و فرشتگان و روح (که اعظم فرشتگان است) در این شب به اذن پروردگار متعال بر زمین نازل شوند و به محضر امام زمان (ع) مشرف شده و آن چه برای هر کسی مقدر شده است، بر امام زمان (ع) عرضه می‌کنند. سوره قدر (نود و هفتمین سوره قرآن مجید) در خصوص همین شب نازل گردید.

به هر روي، اعمال و عبادات شب‌های قدر بر دو دسته‌اند :

دسته اول : اعمالی که به طور مشترک، در هر سه شب انجام می‌گیرند.

دسته دوم : اعمال مخصوص هر یک از سه شب قدر.

اعمال مشترک لیالی قدر

الف - غسل

بهتر است مقارن غروب آفتاب روز قبل، این غسل را انجام دهد و با همان، نماز مغرب شب نوزدهم را به جای آورد.

ب - نماز شب قدر

این نماز دو رکعت است، که در هر رکعت پس از حمد، هفت بار سوره توحید را قرائت کند و پس از سلام، هفتاد بار بگوید : استغفرالله و اتوب الیه

ج - قرآن به سر نمودن و خدا را به معصومین (ع) سوگند دادن

د - زیارت مخصوص امام حسین (ع)

ه - شب زنده داری (احیاء)

و - صد رکعت نماز، به پنجاه سلام، که در هر رکعت پس از حمد، ده بار سوره توحید را قرائت کند

ز - خواندن دعای جوشن کبیر

ح - خواندن دعاهاي وارده دیگر

اعمال مخصوص هر یک از سه شب قدر

الف - شب نوزدهم ماه رمضان

اولین شب قدر اعمال عبادي این شب بزرگ، عبارتند از :

1- صد بار استغفار

2- صد بار لعن بر قاتلان امیرمؤمنان (ع) (اللهم العن قتلة امیرالمؤمنین)

3- خواندن دعای : اللهم اجعل فیما تقضي و تقدّر...

4- خواندن دعاهاي مأثوره دیگر.

ب - شب بیست و یکم ماه رمضان

دومین شب قدر فضیلت شب بیست و یکم ماه رمضان از فضیلت شب نوزدهم ماه رمضان زیادتر است. اعمال مشترکهاي که در آن جا ذکر کرده‌ایم، برای شب بیست و یکم نیز جاری است.

از روایات متعدد به دست می‌آید، که شب قدر، یکی از دو شب بیست و یکم و سوم ماه رمضان است. از باب نمونه، به این دو روایت توجه فرمایید :

1- عن حمران قال : سئلت أبا عبد الله (ع) عن ليلة القدر، قال : «هي في إحدى و عشرين و ثلاث و عشرين».

2- عن عبد الواحد بن المختار الانصاري قال : قلت لابي جعفر (ع) : «أخبرني عن ليلة القدر، قال : التمسها في ليلة إحدى و عشرين و ثلاث و عشرين، فقلت : أفرد هالي، فقال : و ما عليك أن تجتهد في ليلتين».

به هر روی، اعمال این شب عظیم عبارتند از :

1- آغاز اعتكاف در مسجد.

2- رفتن به سوی مرقد مطهر اباعبدالله الحسین (ع) و شب زنده داری در آن مکان شریف.

3- خواندن این دعا در هر شب از دهه آخر ماه رمضان : اعوذ بجلال وجهک الکریم ان ینقضی عني...

4- خواندن این دعا : اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له، و اشهد ان محمداً عبده و رسوله و اشهد ان الجنة

حق و...

- 5 - خواندن این دعا، پس از هر فرائض و نوافل : اللهم أدعنا حق ما مضى...
- 6- خواندن این دعا در هر شب از دهه آخر ماه رمضان : اللهم اناك قلت في كتابك المنزل شهر رمضان...
- 7- خواندن دعای : يا مولج الليل في النهار و مولج النهار في الليل...
- 8 - خواندن دعای : لا اله الا الله مدبر الامور، و مصرف الدهور و...

ج - شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان

سومین شب قدر گرچه وجود شب قدر در میان سه شب از ماه مبارک رمضان، یعنی شب‌های نوزدهم، بیست و یکم و بیست و سوم محتمل است، ولیکن احتمال دو شب آخری بیشتر است. هم چنین در بین دو شب آخر، شب بیست و سوم احتمالش بیشتر است. بلکه از برخی روایات و توصیه های پیامبر (ص) و امامان معصوم (ع) به اصحاب و خانواده خویش، به دست می‌آید که شب قدر، متعینا شب بیست و سوم ماه رمضان است. ضمیره انصاری از پدرش روایت کرد، که وی از پیامبر اکرم (ص) شنیده است که شب قدر، شب بیست و سوم است. هم چنین «زراره» از عبدالواحد بن مختار انصاری روایت کرد : سألت ابا جعفر (ع) عن ليلة القدر، فقال : «أخبرک و الله ثم لا أعمي عليك، هي اول ليلة من السبع الآخر»؛ از امام محمد باقر (ع) پرسیدم : شب قدر چه شبی است؟ آن حضرت فرمود : به خدا سوگند، تو را به آن خبر می‌دهم. پس فراموش نشود و آن نخستین شب هفته آخر (ماه رمضان) است. زراره پس از نقل حدیث گفت : آن ماه رمضان، بیست و نه روز بود. بنابراین نخستین شب هفته آخر، همان شب بیست و سوم خواهد بود. اما از این که معصومین (ع) آن را بالخصوص تعیین نمی کردند، بدین جهت بود که مسلمانان از این ماه شریف، مخصوصا در این سه شب بزرگ رمضان، با شب زنده داری و عبادت زیاد، ثواب بیشتری نصیب خود نمایند. به هر روی این شب به مانند شب های قدر دیگر، اعمال مشترک و اعمال ویژه‌ای دارد، که اعمال مشترک آن‌ها را در شب نوزدهم بیان کردیم. اما اعمال ویژه این شب [شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان] عبارتند از :

1- غسل.

برید بن معاویه نقل کرد که امام صادق (ع) را دیدم که یک بار در سر شب و یک بار در آخر شب بیست و سوم ماه رمضان غسل نمود.

2- خواندن دعایی که در آثار علما و محدثین قدیم شیعه یافت شده است : اللهم ان كان الشك في ان ليلة

القدر فيها أو فيما تقدّمها واقع، فانه فيك وفي وحدانيك...

3- خواندن دعای روایت شده از رسول خدا (ص) : «سبوح قدّوس ربّ الملائكة و الرّوح...»

4- خواندن دعای دهه آخر ماه رمضان: «يا ربّ ليلة القدر و جاعلها خيرا من الف شهر...»

5 - خواندن دعای : اللهم إياك تعمدت الليلة بحاجتي و بك انزلت فقري...

6- خواندن دعای : اللهم اجعلني من أوفر عبادك نصيبا من كل خير...

7- خواندن دعای : «اسألک مسألة المسكين المستكين، و ابتهل اليك...»

- 8 - خواندن دعای : «اللهم إني أسئلك سؤال المسكين المستكين، و ابتغي اليك...»
 - 9- خواندن دعای : «اللهم اجعل فيما تقضي و فيما تقدّر من الامر المحتوم...»
 - 10 - قرائت سوره هاي عنكبوت، روم و دخان و هزار بار سوره قدر.
 - 11- دعای امام حسن (ع) در شب قدر : يا باطنا في ظهوره و يا ظاهرا في بطونه...
 - 12- زیارت امام حسين (ع).
 - 13- دعا برای هدایت گمراهان و دعا برای استمرار و استحکام توفیق اهل توفیق و ایمان.
 - 14- شب زنده داری و عبادت در مسجد.
 - 15- خواندن و تکرار کردن دعای فرج آقا امام زمان (عج) : «اللهم کن لولیک الحجة بن الحسن (ع)...»
 - 16- خواندن دعای : «اللهم امدد فی عمري و اوسع فی رزقي...» (24)
- از خداوند منان مسئلت می‌نماییم که ما و همه مومنان و پیروان مکتب اهل بیت (ع) را در این ماه عزیز و شریف، مهمان ضیافت و خوان گسترده خویش قرار داده و با بخشایش گناهان و خطایای ما، سعادت دنیا و آخرت را نصیبمان بفرماید و قلب نازنین مولا و سرورمان حضرت حجة بن الحسن (ارواحنا لمقدمه الفداء) را از ما خشنود و راضی بگرداند.

پی نوشت ها :

1. الاقبال بالاعمال الحسنة (سید بن طاووس)، ج 1، ص 26.
2. ترجمه المراقبات (میرزا جواد ملکی تبریزی)، ص 211؛ مفاتیح الجنان (شیخ عباس قمی)، فضیلت ماه رمضان.
3. الاقبال بالاعمال الحسنة، ج 1، ص 24.
4. همان، ص 28.
5. سوره طلاق، آیه 36.
6. الاقبال بالاعمال الحسنة، ج 1، ص 42.
7. ترجمه المراقبات، ص 190.
8. الکافی (شیخ کلینی)، ج 4، ص 88 ؛ الاقبال بالاعمال الحسنة، ج 1، ص 69.
9. الاقبال بالاعمال الحسنة، ج 1، ص 43.
10. همان، ص 43.
11. همان، ص 46.
12. کامل الزیارات - ابن قولویه - ص 546.
13. الکافی، ج 4 ص 78 ؛ الاقبال بالاعمال الحسنة، ج 1، ص 56.
14. الاقبال بالاعمال الحسنة، ج 1، ص 62 ؛ الکافی، ج 4، ص 70؛ من لایحضره الفقیه - شیخ صدوق - ج 2، ص 96.
15. مفاتیح الجنان، اعمال مشترک ماه رمضان ؛ الاقبال بالاعمال الحسنة، ج 1، ص 246.
16. الکافی، ج 2، ص 630.

17. الاقبال بالاعمال الحسنه، ج 1، ص 231.
18. مفاتيح الجنان، اعمال مشترك ماه رمضان؛ ترجمه المراقبات، ص 243.
19. الاقبال بالاعمال الحسنه، ج 1، ص 38؛ ترجمه المراقبات؛ ص 280؛ المحاسن - البرقي - ج 2، ص 396.
20. وقايع الايام (شيخ عباس قمي)، ص 15؛ الاقبال بالاعمال الحسنه، ج 1، ص 46؛ ترجمه المراقبات، ص 267.
21. الاقبال بالاعمال الحسنه، ج 1، ص 45.
22. همان، ص 230.
23. الصحيفه السجديه (ابطحي)، ص 313.
24. نك : الكافي (شيخ كليني)، ج 2 ؛ الاقبال بالاعمال الحسنه (سيد بن طاووس)، ج 1، از ص 313 الي 387 ؛
مفاتيح الجنان (شيخ عباس قمي)، اعمال شب بيست و يكم ماه رمضان ؛ وقايع الايام (شيخ عباس قمي)، از ص 38 الي 45